

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА: ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК СУСПІЛЬНА НАУКА

План

1. Політологія та інші науки про суспільство. Об'єкт і предмет політології
2. Структура й категорії політології
3. Методи і функції політології
4. Становлення політології як науки і навчальної дисципліни

Основні поняття: геополітика, політична психологія, політична соціалізація, політична соціологія, політична філософія, політологія.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

1. Працюючи над першим питанням, слід чітко визначити зміст поняття «політологія». Необхідно звернути увагу на існування в літературі різних визначень політології, порівняти їх та обрати варіант, який найбільш точно і повно відбиває сучасну наукову уяву про політичну науку. Студенти повинні уявити, що кожна наука має свої об'єкт і предмет дослідження, розкрити сутність найбільш поширених їх визначень. Аналізування методологічної основи політології передбачає виокремлення методів загальнотеоретичного й емпіричного рівня, розкриття суті названих методів. З метою уявлення нових термінів і понять студентам слід використовувати відповідні політологічні словники.

2. Розкрити значення політології допоможе визначення її теоретичних і практичних функцій. Необхідно надати характеристику таких основних функцій політології, як теоретико-пізнавальна, світоглядна, інструментальна, інноваційна, прогностична, методологічна, політичної соціалізації тощо. Слід звернути увагу на актуальність політології як наукової дисципліни, роль і значення якої особливо зростає в перехідні історичні періоди, коли радикальної трансформації зазнають людські ідеали, цінності, світоглядні настанови, орієнтації тощо. Це особливо стосується України, політична система якої знаходиться на етапі становлення та пошуку найбільш оптимальних напрямків розвитку.

3. Під час вивчення третього питання необхідно прослідкувати історичний процес розвитку політичної науки від виникнення політології як самостійної сфери знань на рубежі середньовіччя та нового часу; через формування політології як самостійної навчальної дисципліни у II половині XIX ст. до остаточного становлення політології як науки в середині XX ст. Особливу увагу треба звернути на розвиток і становлення політичної науки в Україні: у минулі часи, за радянського періоду і в сучасних умовах.

4. Необхідно уявити місце політології серед інших соціально-гуманітарних наук, предметом дослідження яких є окремі аспекти політичної дійсності. За допомогою політологічних словників слід надати характеристику таких наук, як геополітика, історія політичних вчень, політична історія, політична психологія, політична соціологія, політична філософія, теорія міжнародної політики тощо.

Короткий виклад змісту лекції:

1. Політологія та інші науки про суспільство. Об'єкт і предмет політології

Як будь-яка наука, політологія має свій об'єкт і предмет дослідження. Під об'єктом науки розуміються сторони об'єктивної реальності, що підлягають розгляду. Не виключено, що один і той самий об'єкт може вивчатися різними науками під особливим кутом зору, з позиції свого предмету та методів. **Об'єктом політології** є політична сфера суспільства і всі процеси, що в ній відбуваються.

Але політика є об'єктом дослідження багатьох галузей наукового знання: політичної філософії, політичної історії, політичної соціології, політичної економії, політичної психології, правознавства, політичної етики, політичної географії та ін.

У вітчизняній політології склались дві позиції стосовно предмету політології.

1. у широкому розумінні: політологія - цілісна й інтегративна наука про політику, що охоплює всі перелічені й подібні галузі наукового знання про політику. Політологія виступає як міждисциплінарна наука, а її предмет складає сукупність закономірностей функціонування і розвитку різних сторін політичної діяльності, які досліджуються окремими субдисциплінами;

2. у вузькому розумінні: політологія — це загальна теорія політики, яка не намагається охопити всю політичну проблематику і має свій специфічний предмет дослідження - політичну систему суспільства та її різноманітні підсистеми. Жодна інша галузь наукового знання, яка досліджує політичну сферу суспільного життя, не робить це з такою системністю й повнотою, як політологія, і не має політичну систему суспільства в цілому як свій предмет.

 Політологія (від грецьк. politika — державні й суспільні справи і logos — слово, поняття, вчення) – наука про політику, про закономірності та особливості розвитку політичного процесу, про функціонування політичної системи і влади, сутність, форми і методи діяльності суб'єктів політики.

2. Структура й категорії політології

Категорія «політична система суспільства» - це інтегративна категорія, яка органічно поєднує всі інші категорії політології — політичні інститути, політичні відносини, політичні процеси, політичну культуру тощо, а тому є центральною у науці про політику.

Структурно політологія складається з: історії політичних вчень, теорії політики і прикладної політології.

Історія політичних вчень досліджує зародження, становлення і розвиток політичних поглядів, ідей, теорій тощо протягом усього періоду існування державно організованого суспільства. Основними етапами цієї історії є: стародавній світ, середньовіччя, відродження, новий час, новітній час.

Теорія політики вивчає політику як цілісний предмет і має свої внутрішні структурні елементи: концепції політики і влади, теорії політичної системи і процесів, моделі політичної участі й лідерства, теорії формальних і неформальних інститутів політики (державознавство, партологія, концепції еліт), теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики.

Прикладна (практична) політологія безпосередньо пов'язана з практикою і включає: розробку політичних технологій; прийняття політичних рішень; проведення виборчих кампаній, політичної реклами; врегулювання політичних конфліктів; проведення політичних переговорів; політичне прогнозування, планування й консультування та ін.

Категорії політології — це загальні, фундаментальні поняття, які відображають найбільш істотні, закономірні зв'язки й відносини політичної реальності та пізнання. Це наступні категорії: політична влада; політична система (поєднує в собі решту категорій: державу та її структурні елементи, політичні партії, органи місцевого самоврядування та ін.); політична культура і її складові (політична свідомість, політична поведінка, політичні цінності, політичні норми, політична соціалізація); політичний процес; політичне явище та ін.

3. Методи і функції політології

 Метод — це сукупність прийомів та операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності. Сукупність методів дослідження, що їх застосовують у науці, називається методологією.

Існує багато різних класифікацій методів пізнання. Так, методи поділяються на: 1) філософські (порівняння, аналіз і синтез, узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного, індукція і дедукція тощо); 2) спеціально-наукові: системний (цілісне сприйняття об'єкта і всебічний аналіз зв'язків між окремими його елементами); структурно-функціональний (розчленування політичного явища на складові частини з подальшим аналізом вивчення їх ролі для суспільства); порівняльний; біхевіористський (дослідження поведінки індивідів і соціальних груп).

Функції політології:

1. **пізнавальна функція** - дослідження багатогранності політичних явищ з метою отримання знання про їхню сутність, зміст і закономірності розвитку;
2. **аналітична функція** - всебічний аналіз політичних процесів, оцінка діяльності інститутів політичної системи;
3. **прогностична функція** - вироблення наукових прогнозів подальших змін у політичній сфері, виявлення тенденції розвитку суспільних процесів;
4. **інструментально-практична функція** - розробка рекомендацій для удосконалення яких-небудь сторін політичної практики;
5. **методологічна функція** — використання іншими науками категорій і закономірностей політології як теоретичного інструментарію у дослідженні суспільних явищ і процесів;

6. **виховна функція** - формування світогляду особи, її політична соціалізація, надання їй знань про політичну сферу суспільного життя, про політичні інститути, права, свободи та обов'язки громадянина, політичну культуру.

4. Становлення політології як науки і навчальної дисципліни

Політологія одночасно і молода, і одна з найдавніших наук.

Історично першою формою пізнання політики була релігійно-міфологічна. Майже два тисячоліття до нової ери панували уявлення про божественне походження влади і суспільно-політичного устрою.

З середини I тис. до н.е. посилюється процес раціоналізації політичних поглядів, вони набувають філософсько-етичної форми. З'являються перші політичні категорії, а згодом і політичні концепції, започатковуються власне теоретичні дослідження політики. Найвиразніше цей процес проявився у творчості Конфуція, Сократа, Платона й Аристотеля.

Від релігійно-етичної форми політичну науку звільнив Н.Макіавеллі. Він розглядав політичні процеси як природні, що відбуваються не з Божої волі, а відповідно до певних об'єктивних закономірностей. У центр політичних досліджень учений поставив державну владу й підпорядкував політичну науку вирішенню практичних завдань. Його вважають основоположником політичної науки нового часу. Саме на рубежі середньовіччя і нового часу виникає політична наука як самостійна сфера знань.

Великий внесок у звільнення політики й політичної думки від теології і церковної моралі зробили Т.Гоббс, Б.Спіноза, Дж.Локк, Ш.Л.Монтеск'є, Ж.Ж.Руссо та ін. Вони аналізували проблеми походження, сутності, призначення і форми держави, розробляли теорію суспільного договору, ідеї народного суверенітету, свободи і рівності, природного права тощо.

Істотний внесок у розвиток політичної науки, ідей конституційного ладу, республіканської форми правління, ліберальної демократії і становлення відповідних їм інститутів і норм був зроблений у період Великої французької революції, війни за незалежність США наприкінці XVIII ст., революцій XIX ст. У II пол. XVIII - I пол. XIX ст. були сформульовані найважливіші підходи, що стали основоположними в розробленні політичних теорій і концепцій сучасності.

Процес формування й виокремлення політології із загальної системи соціальних і гуманітарних наук та її інституціоналізації припав на кінець XIX - поч. XX ст. Важливий внесок у становлення сучасної політології зробили такі європейські вчені, як К.Маркс, Ф.Енгельс, М.Вебер, Р.Міхельс, Г.Моска, В.Парето та ін. У США інтенсивне оформлення політології в самостійну галузь знання розпочалося 1880 р. зі створенням при Колумбійському коледжі школи політичної науки. В 1903 р. у США було створено Американську асоціацію політичних наук, яка започаткувала подібні асоціації в інших країнах та в міжнародному масштабі.

У післявоєнний період розвиток політології був особливо успішним у США. Саме в цій країні розгорнулася так звана біхевіористська революція в соціальних науках, у тому числі й політології. Американським ученим належить також заслуга розробки системного і структурно-функціонального аналізу політики, політико-культурного підходу, порівняльної політології.

У 1949 р. під егідою ЮНЕСКО утворено Міжнародну асоціацію політичних наук, що об'єднала у своїх лавах більшість відповідних національних асоціацій.

Як навчальна дисципліна політологія вперше з'явилася в університетах США в середині XIX ст. напередодні громадянської війни між Північчю і Півднем. У європейській вищій школі політологію почали викладати з середини XX ст. СРСР стояв осторонь загального процесу становлення і розвитку політології як науки і навчальної дисципліни. Теоретичні положення політології не вписувалися в основні постулати панівної марксистсько-ленінської ідеології. Тому до II пол. 80-х рр. в СРСР політологія не визнавалась за науку, а окремі дослідження політики здійснювались у межах наукового комунізму, історії КПРС, політичної економії, теорії держави і права та інших дисциплін. В Україні з 1990 р. політологія почала впроваджуватись як навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах.

Питання для самоконтролю:

1. Що входить до предмету політології?
2. Яке, на Вашу думку, головне завдання політології?
3. Які функції виконує політологія?
4. У чому актуальність політології як науки і навчальної дисципліни?
5. Коли виникла політологія як наука і політологія як навчальна дисципліна?

6. Розкрийте взаємозв'язок політології з іншими соціально-гуманітарними науками.

ТЕМА: ПОЛІТИКА ЯК СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

План

1. Підходи до визначення сутності політики.
2. Суб'єкти і об'єкти політики.
3. Функції політики.
4. Види політики.

Основні поняття: політика, політична свідомість, політичні відносини, політичні інститути.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

1. Вивчаючи перше питання, необхідно з'ясувати сутність політики як суспільного явища. Слід звернути увагу на багатогранність і багатоаспектність явища політики і, як наслідок, на різноманітність визначень цього поняття. Необхідно проаналізувати й порівняти найбільш поширені визначення політики; засвоїти сутність основних концепцій політики. Студенти повинні визначити й пояснити відмінність у підходах різних мислителів до трактування терміна «політика». Необхідно уявити сутність і причини подвійної природи політики (наука - мистецтво). Бажаним є вміння висловити своє бачення причин появи політики.

2. Під час опанування другого питання слід з'ясувати сутність понять «суб'єкти політики» і «об'єкти політики». Необхідно визначити, які суб'єкти здійснюють вплив на політику та надати характеристику таких суб'єктів політики, як індивіди, політичні організації, держава, великі суспільні групи.

3. Третє питання вимагає від студентів визначити та проаналізувати зміст основних функцій політики в залежності від напрямків діяльності її суб'єктів: управлінську, прогностичну, інтегративну, ідеологічну, виховну, інноваційну та ін. функції. На підставі цього необхідно визначити, які з них є слаборозвинутими в сучасному українському суспільстві.

4. Під час вивчення цього питання необхідно з'ясувати структуру політики, охарактеризувати її основні елементи (політична свідомість, політичні інститути, політичні відносини). Особливу увагу слід звернути на критерії класифікації політики, надати характеристику видів політики за різними критеріями (економічна, соціальна, культурна; внутрішня, зовнішня тощо). Також необхідно виділити рівні функціонування політики (мегарівень, макрорівень, мікрорівень).

Короткий виклад змісту лекції:

1. Підходи до визначення сутності політики

Термін «політика» в науковий обіг ввів Аристотель в IV ст. до н.е. Грецький філософ визначив її як **мистецтво управління державою (полісом)**. Однак виділення політики в особливу сферу суспільного життя відбулося задовго до того, як греки почали активно користуватися цим поняттям.

Підходи щодо походження політики:

1. **теологічний:** пояснює природу політики з божественної волі;
2. **антропологічний:** обґрунтовує необхідність політики людською природою;
3. **біологічний:** визнає загальні для людського і тваринного світу засад (спільних інстинктів, моделей поведінки);
4. **психологічний:** в природі людини закладені потреби, інтереси, емоції. Саме вони породжують політичні взаємодії;
5. **соціальний:** політика має суспільне походження: виникла в ході історичної еволюції суспільства як результат росту її неоднорідності і складності організації.

Хоча сутність політики досліджується в науці більше 2000 років, питання про те, що таке політика, залишається відкритим. Існують різні підходи до розуміння сутності політики.

1. **Управлінський підхід:** політика – діяльність з **управління суспільством** (Д.Істон, Г.Алмонд).
2. **Субстанціональний підхід:** політика - це боротьба за завоювання і утримання влади (Н.Макіавеллі, М.Вебер, К.Маркс).

3. **Інституційний підхід:** політика - це участь у справах держави, використання класами державної влади для здійснення своєї мети (В.Ленін).
4. **Соціологічний підхід:** політика - відносини, напрями і способи діяльності соціальних груп у відстоюванні своїх інтересів і задоволенні своїх потреб за допомогою різноманітних засобів, серед яких головну роль відіграє влада.
5. **Телеологічний підхід:** політика - особлива форма людського існування, пов'язана з ціледосягненням.
6. **Консенсусний підхід:** політика - діяльність, спрямована на досягнення громадянами згоди виключно мирними і ненасильницькими засобами.
7. **Конфліктний підхід:** політика - поле зіткнення інтересів соціальних груп і інститутів з приводу влади, з приводу контролю над механізмом розподілення суспільних благ.

Необхідно визнати неприпустимість абсолютизації будь-якого з підходів.

 Політика (від грецьк. polis — місто-держава та його похідних politike — мистецтво управляти державою, polites — громадяни, politica — державний діяч та ін.) — одна з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, взаємини різних соціальних груп та індивідів щодо утримання й реалізації влади задля здійснення своїх суспільно значущих інтересів і потреб, вироблення обов'язкових для всього суспільства рішень.

2. Суб'єкти і об'єкти політики

 Суб'єкти політики — це особи і соціуми, а також створені ними установи й організації, які беруть активну, свідому участь у політичному процесі.

Суб'єктами політики можуть виступати: індивіди (первинний, системоутворюючий суб'єкт політики), соціальні групи (нації, народи, верстви, класи, демографічні групи), політичні інститути (партії, суспільні об'єднання, рухи, фронти), держава.

Три рівні суб'єктів політики:

1. соціальний: індивіди, класи, еліти, етноси, корпоративні групи (певні фінансові і промислові бізнес-еліти);
2. інституціональний: партії, органи державної влади, суспільні організації тощо; політика представлена і такими суперінститутами, як ООН, НАТО;
3. функціональний: армія, лоббі, опозиція, бюрократія.

 Об'єктами політики є всі явища політичного та суспільного життя, на які спрямована діяльність суб'єктів політики. Ними можуть бути елементи різних підсистем суспільства, а також соціуми й окремі особи.

Соціальні групи та особи, які не усвідомлюють своїх соціальних інтересів, не здатні виразити їх безпосередньо або через організовані форми тиску, стають об'єктами політичного маніпулювання, тому що не розуміють, чиї інтереси виражає та чи інша ідеологічна течія.

3. Функції політики:

- управлінська: розробка основних напрямків розвитку суспільства;
- прогностична: визначення перспектив суспільного розвитку;
- інтеграційна: об'єднання різноманітних груп суспільства довкола фундаментальних ідей, інтересів, цінностей;
- мобілізаційна: мобілізація ресурсів для ефективного вирішення суспільних завдань;
- ідеологічна: розробка певного суспільного ідеалу;
- виховна: політична соціалізація індивідів;
- інноваційна: забезпечення та стимулювання інноваційного, поступального розвитку суспільства.

4. Види політики

- За сферами суспільного життя: економічна (промислова, сільськогосподарська, фінансова), національна, військова, екологічна, науково-технічна, соціальна (у сфері охорони здоров'я, соціального забезпечення, побутового обслуговування), культурна (у сфері освіти, науки, культури, мистецтва).
- За об'єктом впливу (або масштабами) — внутрішня і зовнішня.
- За суб'єктами політики: державна, політичних партій, громадських об'єднань, рухів, груп.
- За пріоритетом (метою) діяльності: політика нейтралітету, національного примирення, «великого стрибка», «відкритих дверей», компромісів та ін.

Питання для самоконтролю:

1. Чим відрізнялося трактування політики мислителями різних епох?
2. Як трактували політику теологи? Чи актуальна теологічна концепція політики сьогодні?
3. Чи може політика залежати від природно-географічних явищ, психологічних особливостей людини?
4. Сформулюйте мету та призначення політики.
5. Назвіть найважливіші функції політики.
6. Які елементи структури політики Ви можете виділити? Охарактеризуйте їх.
7. Назвіть основні види політики.